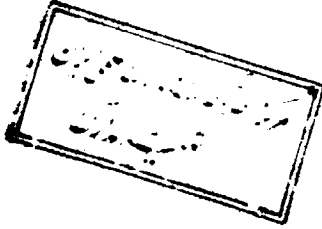

۲۸۹۱۵

۱۳۷۸ / ۲ / ۲۰

وزارت فرهنگ و آموزش عالی

دانشگاه قم

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

یمین در فقه مذاهب اسلامی (مذاهب خمس)

نگارش:

سعید حسن زاده دلگشا

استاد راهنما:

آیت الله حاج شیخ حسین کریمی

استاد مشاور:

حجت الاسلام والمسلمین موسوی رکنی

تیرماه ۱۳۷۷

۳۴۷۳/۲

۲۵۹۱۵

تقديم به:
بيشگاه منور و مقدس
كريمه اهل بيت عصمت و طهارت
- حضرت فاطمه معصومه
« سلام الله عليها »

« يا فاطمة
اشفعي لنا في الجنة
فان لك عند الله شأنًا
من الشأن »

تقدیر و تشکر:

از راهنمائیها و ارشادات استاد معظم آیت الله حاج شیخ حسین کریمی و
از رهنمودهای استاد محترم حجت الاسلام والمسلمین موسوی رکنی، کمال
امتنان و سپاسگزاری را دارم و موفقیت و سلامتی ایشان را از خدای متعال
خواستارم والحمد لله اولاً و آخراً.

چکیده

موضوع پایان نامه حاضر، یمین در فقه مذاهب اسلامی (مذاهب خمس) می باشد. در فصل اول تحت عنوان کلیات، در مورد مفردات (کلمات) موضوع، توضیحاتی آورده شده است و مذاهب خمس به اجمال معرفی شده اند.

یمین (سوگند) در فقه اسلامی در دو موضع، مورد بحث قرار گرفته است، یکی به همراه نذر و عهد، که عملی عبادی به شمار می رود و اصطلاح خاصی که در فقه برای آن بکار می رود، «یمین منعته» است؛ و در علم حقوق، اصطلاح «یمین العتد» را در مورد آن بکار می برند؛ اما در این تحقیق، اصطلاح «یمین عهدی» را مناسب دیده، بکار برده ایم که در فصل دوم به بحث از آن مبادرت ورزیده ایم، در این فصل در مورد تعریف یمین عهدی، انواع یمین، صیغه ها و الفاظ یمین عهدی، شرایط انعقاد یمین عهدی، کفاره یمین و برخی موضوعات دیگر به تفصیل بحث شده است.

موضوع دیگری که در فقه از یمین بحث می شود، مبحث قضاء و شهادت است که فصل سوم پایان نامه را با عنوان «یمین قضایی» به بحث از آن اختصاص داده ایم. در فقه اسلامی یمین یکی از ادله اثبات دعوی به شمار می رود و از اهمیت خاصی برخوردار است.

در فصل سوم در مورد تعریف یمین قضایی، کیفیت استخلاف، انواع یمین قضایی، حقوقی که با یمین ثابت می شود، قسامه و برخی مطالب دیگر بحث شده است. در خاتمه این فصل بحث مهم دیگری مطرح شده است که در مورد ارزش قضایی سوگند است و اعتبار یمین در نظام قضایی اسلام حتی در صورت شدت احتمال کذب در سوگند، مورد تأکید قرار گرفته است.

کلید واژه ها:

یمین - یمین عهدی - یمین لغو - یمین غموس - صیغه یمین - حنث یمین - کفاره یمین - یمین قضایی - استخلاف - یمین مدعی علیه - یمین مدعی - یمین مردوده - نکول - یمین استظهاری - یمین باشاهد - تغلیظ یمین - قسامه - لوث.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	۱- ویژگیهای موضوع (یمین)
۳	۲- تاریخچه یمین
۵	۳- پیشینه بحث یمین
۵	۴- شیوه تحقیق و نگارش

فصل اول: کلیات

۸	۱- تعریف یمین
۹	۲- تعریف فقه
۱۳	۳- مذاهب خمس
۱۳	۳-۱- مذهب امامیه
۱۷	۳-۲- مذهب حنفی
۱۸	۳-۳- مذهب مالکی
۲۰	۳-۴- مذهب شافعی
۲۱	۳-۵- مذهب حنبلی
۲۴	۲- اسباب اختلاف فقهاء
۲۵	۵- فقه تطبیقی یا فقه مقارن

فصل دوم: یمین عهدی

- ۱- تعریف یمین عهدی ۲۹
- ۲- مشروعیت یمین ۳۰
- ۳- آیات الاحکام یمین عهدی ۳۴
- ۳-۱- آیه اول: آیه ۲۲۴ سوره بقره ۳۴
- ۳-۲- آیه دوم آیه ۲۲۵ سوره بقره ۳۶
- ۳-۳- آیه سوم ۸۹ سوره مائده ۳۹
- ۴- احکام خمس یمین ۴۱
- ۵- انواع یمین عهدی ۴۹
- ۵-۱- یمین لغو ۴۹
- ۵-۱-۱- یمین لغو از نظر مذهب امامیه ۴۹
- ۵-۱-۲- یمین لغو از نظر مذهب حنفی ۵۱
- ۵-۱-۳- یمین لغو از نظر مذهب مالکی ۵۳
- ۵-۱-۴- یمین لغو از نظر مذهب شافعی ۵۴
- ۵-۱-۵- یمین لغو از نظر مذهب حنبلی ۵۵
- نتیجه بحث ۵۶
- ۵-۲- یمین غموس ۵۶
- ۵-۲-۱- یمین غموس از نظر مذهب امامیه ۵۸
- ۵-۲-۲- یمین غموس از نظر مذهب حنفی ۵۹
- ۵-۲-۳- یمین غموس از نظر مذهب مالکی ۶۱

- ۴-۲-۵- یمین غموس از نظر مذهب شافعی ۶۲
- ۵-۲-۵- یمین غموس از نظر مذهب حنبلی ۶۴
- ۳-۵- یمین منعنه ۶۵
- ۶- صیغه‌ها و الفاظ یمین عهدی ۶۷
- ۱-۶- حروف و ادات قسم ۶۷
- ۱-۱-۶- حروف قسم ۶۷
- ۲-۱-۶- «اقسم» و «أحلف» ۶۹
- ۳-۱-۶- «لعمرك الله» ۷۱
- ۴-۱-۶- «ایم الله» و «أیمن الله» ۷۱
- ۵-۱-۶- «أشهد» و «أعزم» ۷۲
- ۶-۱-۶- «علی عهدالله»، «علی میثاق الله» ۷۴
- ۲-۶- محلوف به ۷۵
- ۱-۲-۶- سوگند به اسماء و صفات خدا ۷۵
- الف - سوگند به اسماء خدا ۷۵
- ب - سوگند به صفات خدا ۷۷
- ۲-۲-۶- سوگند به غیر خدا ۷۹
- الف - سوگند به مصحف (قرآن) ۷۹
- ب - سوگند به کتب آسمانی دیگر ۸۱
- ج - سوگند به مخلوقات شریف ۸۱
- ۳-۶- یمین مناشده ۸۲

۸۳	۴-۶- یمین برائت
۸۵	۵-۶- یمین به طلاق
۸۵	۶-۶- تحریم حلال
۸۷	۷- شرایط یمین عهدی
۸۷	۷-۱- شرایط حالت
۸۷	۷-۱-۱- شرط اسلام
۹۰	۷-۱-۲- شرط اختیار
۹۱	۷-۱-۳- شرط نیت
۹۲	۷-۲- شرایط محلوف علیه
۹۲	۷-۲-۱- امکان عقلی و عادی
۹۴	۷-۲-۲- استقبال زمان محلوف علیه
۹۴	۷-۲-۳- استثناء در یمین
۹۷	۸- کفاره یمین عهدی
۹۸	۸-۱- کیفیت کفاره یمین
۹۸	۸-۱-۱- اطعام
۹۹	۸-۱-۲- لباس
۱۰۰	۸-۱-۳- رقبه (بنده، کنیز)
۱۰۰	۸-۱-۴- روزه
۱۰۱	۸-۲- موجبات کفاره یمین
۱۰۱	۸-۲-۱- حنث یمین منعده

۱۰۲ ۸-۲-۲- حنث نذر میهم
۱۰۲ تذکار
۱۰۴ ۸-۲-۳- حنث یمین مطلق
۱۰۵ ۸-۲-۴- تحریم حلال (غیر از زوجه)
۱۰۵ ۸-۲-۵- یمین براءت
۱۰۷ ۸-۲-۶- یمین غموس
۱۰۷ ۸-۲-۷- ایمان المسلمین
۱۰۸ ۸-۳- تقدیم کفاره بر حنث
۱۱۰ تذکار
۱۱۴ خاتمه

فصل سوم: یمین قضایی

۱۱۶ ۱- تعریف یمین قضایی و مشروعیت آن
۱۱۷ ۲- استحلاف و کیفیت آن
۱۲۱ ۳- انواع یمین قضایی
۱۲۱ ۳-۱- یمین شاهد
۱۲۱ ۳-۲- یمین مدعی علیه (منکر)
۱۲۴ ۳-۳- یمین مدعی
۱۲۴ ۳-۳-۱- یمین مردوده
۱۲۴ الف- صورت اول یمین مردوده

- ب - صورت دوم یمین مردوده (ردّ یمین یا حکم به نکول) ۱۲۵
- ۱- مذاهب اربعه ۱۲۵
- ۲- مذهب امامیه ۱۲۷
- قول اول: حکم به نکول ۱۲۸
- قول دوم: ردّ یمین به مدعی ۱۳۰
- ۳-۳-۲- یمین استظهاری ۱۳۱
- ۳-۳-۳- یمین با شاهد ۱۳۴
- ۴- کیفیت یمین قضایی ۱۳۸
- ۴-۱- محلوف به ۱۳۸
- ۴-۲- تغلیظ یمین ۱۳۹
- ۴-۲-۱- تغلیظ به لفظ ۱۴۱
- ۴-۲-۲- تغلیظ به مکان ۱۴۲
- ۴-۲-۳- تغلیظ به زمان ۱۴۳
- ۴-۳- یمین بتی و یمین نفی علم ۱۴۴
- ۵- توره در یمین قضایی ۱۴۶
- ۶- حقوقی که بوسیله یمین ثابت می شوند ۱۴۸
- ۷- قسامه ۱۵۰
- ۷-۱- تعریف قسامه ۱۵۰
- ۷-۲- تاریخچه قسامه ۱۵۰
- ۷-۳- حکمت تشریح قسامه ۱۵۳

۱۵۴ ۴-۷- کثیبت قسامه
۱۵۷ ۵-۷- شرایط ثبوت قسامه
۱۵۷ ۱-۵-۷- نوبت
۱۵۹ ۲-۵-۷- مجهول بودن قاتل
۱۵۹ ۳-۵-۷- اثر جراحت
۱۶۰ ۴-۵-۷- عمومی نبودن مکان
۱۶۰ ۵-۵-۷- اسلام ولی دم
۱۶۱ ۶-۷- چه چیزی با قسامه ثابت می شود؟
۱۶۵ تذکار
۱۶۶ خاتمه
۱۷۲ دعا
۱۷۳ چکیده به زبان انگلیسی
۱۷۵ فهرست منابع

«بسم الله الرحمن الرحيم»

«مقدمه»

«قال النبي ﷺ:

اني تارك فيكم الثقلين كتاب الله و عترتي اهل بيتي ولن يفترقا حتى يردا عليّ
الحوض» (۱)

در روایت اصول کافی آمده: «... و اهل بيتي فلا تسبقوهم فتهلكوا ولا تعلموهم فانهم
أعلم منكم...» و در صدر روایت می فرماید: «ان أخذتم بهما لن تضلوا» و در روایت
صحیح مسلم از رسول اکرم ﷺ می پرسند: منظور از اهل بیت [در حدیث مذکور]
کیانند؟ حضرت فرمودند: «هم آل علي»

«ما مفتخریم که ائمه معصومین از علی بن ابی طالب گرفته تا منجی بشر حضرت
مهدی صاحب زمان علیهم آلاف التحیات والسلام که بقدرت خداوند قادر، زنده و ناظر
امور است، ائمه ما هستند... و ما مفتخریم که مذهب ما جعفری است که فقه ما که دریای
بی پایان است یکی از آثار اوست و ما مفتخریم به همه ائمه معصومین علیهم صلوات الله
و متعهد به پیروی آنانیم» (۲)

۱- کمال الدین و تمام النعمة، (شیخ صدوق)، ج ۱، ص ۲۳۹.
و اصول کافی ج ۲ ص ۵۷ (کتاب الحجّة، باب الاشارة والنص علی امیرالمومنین علیه السلام، حدیث ۳)؛
صحیح مسلم ج ۵ ص ۲۶ (باب فضائل علی بن ابیطالب [ع])؛ مسند احمد بن حنبل ج ۳ ص ۱۷ [سه منبع
- اخیر با اندکی اختلاف].
۲- وصیت نامه سیاسی - الهی امام خمینی (ره)، ص ۳.

در این مقدمه برآنیم که اطلاعاتی کلی از موضوع پایان نامه (یمین) و همچنین خود پایان نامه، ارائه دهیم:

۱- ویژگیهای موضوع (یمین):

موضوع یمین از چند جنبه حائز اهمیت است:

۱-۱- مبحث یمین، نقطه التقای علم فقه و علم کلام است، و در بحث یمین عهدی از مباحث کلامی نیز صحبت بمیان می آید، مثلاً در فقه حنبلی سوگند به غیر خدا شرک محسوب می شود^(۱)، و در فقه امامیه سوگند به صفات خدا بر طبق اعتقاد اشعریها (قدیم بودن و زائد بر ذات خدا بودن صفات) سوگند به خدا محسوب نمی شود.^(۲)

شیخ الطائفه ابو جعفر طوسی (رحمته الله علیه) در بحث «سوگند به قرآن» از حادث بودن کلام خدا بحث بمیان می آورد و ضمن نقل اقوال فرقی کلامی و فقهی در این مورد، بر حادث بودن قرآن، دلیل اقامه می کند.^(۳)

۱-۲- ویژگی دیگر بحث یمین، ارتباط آن با مباحث اخلاقی است، در این بحث علاوه بر نهی کردن از سوگند دروغ^(۴) و زیاد سوگند خوردن^(۵) توصیه می شود که تا جائیکه ضرورت اقتضاء نمی کند، از سوگند به خدای متعال، اجتناب شود.^(۶)

۱- المعنی (ابن قدامة)، ج ۹، ص ۳۸۶.

۲- الخلاف (شیخ طوسی)، ج ۶، ص ۱۱۸.

۳- همان، ص ۱۱۹ تا ۱۲۳.

۴- «یمین الفموس، و هی ... الحلف ... مع تعمد الکذب ... و فی بعض الروایات أنها من الكبائر» (یمین فموس که عبارتست از سوگند به دروغ از روی عمد که در بعضی از روایات از گناهان کبیره شمرده شده است) - جواهر الکلام، ج ۳۵، ص ۲۲۴.

۵- «ولا تجعلوا الله معرضاً لایمانکم ولا تكثر الحلف حتی المحقرات» (... و زیاد سوگند نخورید و در چیزهای کم ارزش قسم نخورید) - زیادة البیان، ص ۴۹۶.

۶- «یتنبی للمسلم أن یجتنب الیمین بالله تعالی صادقاً و کاذباً» (سزاوار است که مسلمان از سوگند به خدای متعال، دوری کند چه سوگند دروغ) - المقنعة، ص ۵۵۸.

چه سوگند راست

۱-۳- سومین ویژگی بحث یمین، توجه به نیت (قصد و اراده) که از امور باطنی مکلف است، می باشد و در هر دو بخش یمین (یمین عهدی - یمین قضائی) از نیت، بحث می شود، اهمیت این مسأله در این است که روشن می سازد که فقه تنها متکفل بیان امور ظاهری مکلف، نیست بلکه به امور باطنی او نیز عنایت دارد.

۱-۴- چهارمین ویژگی بحث یمین، در اینست که سوگند (یسین قضائی) یکی از ادله اثبات دعوی در فقه اسلام (حقوق اسلامی) است، و به لحاظ اهمیتی که این مسأله دارد، باید جایگاه یمین در قضاء اسلامی، به روشنی تبیین شود و اشکالاتی که در این رابطه مطرح می شود، بر طرف گردد.

۲- تاریخچه یمین:

سوگند خوردن از قدیم الایام، در بین جوامع بشری، معمول بوده و مختص به جامعه یا زبانی خاص نبوده است، علامه طباطبائی (رحمته الله علیه) ضمن تصریح به این مطلب، می گوید: «رواج یمین (سوگند) در تمام جوامع بشری، دلیل بر اینست که یمین از مسائل لغوی و لفظی نیست بلکه زندگی اجتماعی در مواردی، انسان را به آن وا می دارد»^(۱)

بر طبق متون دینی، از زمان حضرت آدم (علیه السلام) سوگند خوردن، معمول بوده است، دانشمند معروف سنی «سمهودی» در کتاب «وفاء الوفاء» از قول پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) روایتی آورده است که:

«آدم روی اطلاعی که از آفرینش پیامبر اسلام در آینده داشت، به پیشگاه خداوند چنین عرض کرد: «یارب أسئلك بحق محمد لما غفرت لی» (خداوندا به حق محمد

۱- المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۶، ص ۲۰۹.